

O'RTA INGLIZ DAVRIDA QO'SHMA GAPLAR VA ULARNING RIVOJLANISHI

Sodiqova Madinabonu Shavkatovna,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti,

Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalishi,

2-kurs talabasi, Toshkent shahri

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi ingliz yozuvchisi Jefri Choserning mashhur "The Canterbury Tales" asaridan olingan misollar orqali O'rta ingliz davridagi qo'shma gaplarni o'rganishga harakat qilamiz. Shu bilan birga tarixiy-qiyosiy metoddan foydalangan holda qo'shma gaplarning O'rta ingliz davridagi va hozirgi strukturasini qiyoslab, bu shaklda rivojlanishiga sabab bo'lgan ayrim omillarni tahlil qilamiz.

Kalit so'zlar. O'rta ingliz davri, zamonaviy ingliz tili, tarixiy-qiyosiy metod, qo'shma gap, bog'lovchi, sintetik til, analitik til, so'z tartibi.

Ingliz tilining rivojlanish tarixida avvalo, ushbu til taraqqiyotining bosqichlariga muhim hisoblanadi. Umuman olganda, ingliz tili tarixi an'anaga ko'ra qadimgi, o'rta hamda yangi, ayrim manbalarda zamonaviy ingliz tili davrlariga bo'linadi. "There is a tradition of recognizing the Old English period (449-1066), the Middle English (1066-1475), and New English 15th century onwards[1;15]". Ko'plab jahon tilshunoslari, olimlar ingliz tilining lingvistik xususiyatlarini davrlar kesimida, qolaversa, qadimgi va o'rta asrlarga oid yozma yodgorliklarni o'rganish va tahlil qilish orqali tilning evolyutsiyasini, yuz bergan katta o'zgarishlarni aniqladilar. Masalan, Yakob Grimm, Verner, R.Rask kabi taniqli tilshunoslar ingliz tilining rivojlanishini, jumladan, qadimgi davrda yuz bergan fonetik o'zgarishlarni o'rganish davomida undoshlarning ko'chishi va boshqa tovush o'zgarishlarini kashf etdilar. Ko'plab tilshunos olimlar ingliz tilining rivojlanish tarixi, til birliklarining shakllanishi bo'yicha hamon tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar. Ushbu ilmiy maqola ham aynan o'rta ingliz davridagi gaplarning, xususan, qo'shma gaplarning sintaktik xususiyatlarini o'rganish hamda

ularning tuzilishini zamonaviy ingliz tilidagi qo'shma gap strukturasi bilan qiyoslashga bag'ishlanadi.

Shu o'rinda o'rta asrlarda yashab o'tgan mashhur ingliz yozuvchisi Jefri Choserning "The Canterbury Tales" asarini tahlil qilindi. Bunda ushbu asarning asl matnidan olingan misollarni keyinchalik zamonaviy ingliz tiliga moslashtirilgan varianti bilan birga tahlil qilindi. Ushbu asar she'riy shaklda yozilgan.

*Whanne that April with his shoures sote'
The droughte of March hath perced to the rote,
And bathed every veine in swiche" licour,
Of whiche vertue engendred is the flour [2;1].*

*When that April with his showers sweet
The drought of March has pierced root deep,
And bathed each vein with liquor of such power
That engendered from it is the flower [5].*

Yuqoridagi parchadan o'rta ingliz davridagi so'zlar, ulardagi ayrim tovushlarning hozirgisidan farqlanishini osongina payqash mumkin. Misol uchun, *whanne*– *when*, *shoures* – *showers*, *sote* – *sweet*, *droughte* – *drought*, *hath*– *has*, *perced* – *pierced* kabi so'zlarda fonetik o'rgarishlarni ko'rish mumkin. Ushbu misolda bir nechta sodda gapdan tashkil topgan murakkab qo'shma gaplar mavjud. Uni qismlarga bo'lib tahlil qilsak. Birinchi qo'shma gap *whanne*(when) payt bog'lovchisi bilan bog'langan ergashgan qo'shma bo'lib, u *and* teng bog'lovchisi yordamida keyingi ergashgan qo'shma gapga bog'langan. She'riy asar zamonaviy ingliz tiliga moslashtirilganda gap tuzilishi deyarli o'zgartirilmagan, bu esa o'quvchilarga asarning asl mazmuni va shaklidan estetik zavq olish imkonini beradi.

*The holy blisful martyr for to seke,
That hem hath holpen, whan that they were seke [2;2].
The holy blissful martyr there to seek,
Who had aided them when they were sick [5].*

O'rta asrlardagi *That hem hath holpen* gapi hozirda *Who had aided them* ko'rinishida, ya'ni *hem*(them) to'ldiruvchi vazifasidagi kishilik olmoshi O'rta

davrda fe'ldan oldin kelgan bo'lsa, hozirda fe'ldan keyin joylashgan. Bu o'rinda qadimgi ingliz tilining ta'siri ham namoyon bo'ladi, negaki, qadimgi ingliz tili sintetik tillardan hisoblanadi. Zamonaviy ingliz tili esa analitik. Ularning farqini yurtimizning taniqli tilshunos olimi M.Irskulov shunday tushuntiradilar: "The synthetical-flexional languages are rich in grammatical inflections and the words in sentences are mostly connected with each-other by means of these inflections though functional words and other grammatical means also participate in this. But the grammatical inflections are of primary importance. The flectional-analytical languages like English and French in order to connect words to sentences make wide use of the order of words and functional words due to the limited number of grammatical flexions"[3;9]. Demak, qadimgi ingliz tilida so'zlarning gapdagi tartibiga qaraganda ulardagi qo'shimchalar muhimroq hisoblangan va asosiy grammatik ma'noni bergan. Zamonaviy ingliz tilida esa, aksincha, gapda so'zlarning joylashish tartibi qat'iy va bu orqali ularning grammatik vazifasini aniqlash mumkin. Hozirgi ingliz tilida gap strukturasi asosan Subject+ Predicate+ Object ko'rinishida bo'ladi, ya'ni to'ldiruvchi doim kesimdan keyin keladi.

Yana shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, O'rta ingliz davrida olmoshning fe'ldan oldin joylashishiga sababchi bo'lgan yana bir omil bor. Bu o'rta asrlarning boshida Fransiya Angliyani bosib olishi natijasida anglo-norman shevasining paydo bo'lgani va ingliz tiliga sezilarli ta'sir o'tkazganidir. Hatto hozirda ham fransuz tilida to'ldiruvchi vazifasidagi olmoshlarning fe'ldan oldin joylashishi bunga yaqqol dalil hisoblanadi. Biroq nega shu tuzilish ingliz tilida ham saqlanib qolmadi? Bu keyinchalik lotin, fransuz va ingliz tillari orasida bo'lgan urush, ingliz milliy tilining yoki London shevasining shakllanishi kabi bir qator ichki va tashqi omillar bilan bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, biz tahlil jarayonida guvohi bo'lganimizdek, O'rta ingliz davridagi qo'shma gap, xususan, gap tuzilishi hozirgi shakllarga deyarli o'xshab ketishi bilan bir qatorda, bir qancha farqli jihatlari ham mavjud. Bu o'zgarishlarga asosiy sabab ingliz tilining rivojlanishida ichki va tashqi omillar,

ya'ni turli tarixiy voqealar: bosqinchiliklar, urushlar hamda tilning ichki rivojlanishidagi ta'sirlardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Verba L. History of the English language. –Novaknyha., 2004. P. 235.
2. Geoffrey Chaucer. The Canterbury Tales. –London. P. 826.
3. Iriskulov M.T. Theoretical Grammar of English. –Tashkent., 2006. P.64.
4. Yusupov O'K. Ingliz va o'zbek tillarining chog'ishtirma lingvistikasi. –T., 2013. 378 b.
5. <https://www.poetryintranslation.com/PITBR/English/CanterburyTalesI.php>

TARIXIY QIYOSIY TILSHUNOSLIKDA TADQIQOT METODLARNING O'RNI

To'rayeva Manzura Ro'zimurod qizi

O'zbekiston Jahon tillari universiteti 3 bosqich talabasi

Annotatsiya. Bu maqolani yozishdan asosiy maqsadim, lingvistika va sotsiolingvistika uning oldidagi dolzarb muammolarni hal qilishda amaliy va nazariy ko'nikmalarga ega bo'lishdir. Tilshunoslikdagi bu kabi dolzarb muammolarning kelib chiqish sabablarini o'rganish ham maqsad qilib qo'yilgan. Buning uchun qadimgi ajdodlarimiz va ularning ishlarini davom ettirish va yuqori, sifatli natijalarga erishish ham ko'zda tutilgan.

Kalit so'z. Lingvistika, tilshunoslik, qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, qarindosh tillar, Hind-yevropa tillari, etimologiya, grammatika, sanskrit, chog'ishtirma, morfologiya, fonologiya.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik tavsifiy yoki sinxronik tilshunoslik, me'yoriy va umumiy tilshunoslikka qarshi turib, ularni inkor etadi; shu bilan birga, u bir qancha masalalarda tavsifiy tilshunoslik bilan ham, umumiy tilshunoslik bilan ham o'zaro aloqada, bog'liqliqda bo'ladi. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikda qo'llanuvchi qiyosiy tarixiy metodning asosiy tadqiqot usullari quyidagilardir: 1) tashqi (qiyosiy) rekonstruksiya (tor ma'nodagi qiyosiytarixiy metod) — qarindosh tillardagi